

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה כו: קריאת שמע ותפילה בלעז

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה נו: קריאת שמע ותפילה בלעז

*

רקע

הגמ' מביאה מחלוקת תנאים אם חייבים לקרוא קריאת שמע בלשון הקודש או שניתן לקרותה גם בלעז. הראשונים דנים דיון מקביל לגבי תפילה.

מקורות

- א. גמ' יג. "ת"ר ק"ש ככתבה דברי רבי... איצטריך משום דכתיב והיו"
 ב. סוטה לב. "אלו נאמרין בכל לשון... ומשוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם"
 תוס' ד"ה אלו, קרית
 רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ב ה"י
 ג. תוס' ד"ה בלשון
 ריטב"א ד"ה לימא קסבר
 ד. סוטה לג. "תפלה: רחמי היא כל היכי דבעי מצלי... בא גבריאל ולימדו שבעים לשון"
 רי"ף ברכות ז. "ת"ר ק"ש ככתבה... מכירין בלשון ארמית"
 תלמידי רבינו יונה ד"ה גמ'
 רא"ש סי' ב
 ה. שו"ע סי' סב סע' ב, משנה ברורה סק"ג וביאור הלכה ד"ה יכול
 סי' קא סע' ד, ומשנה ברורה

ריטב"א ד"ה לימא קסבר

לימא קסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה. מדאיצטריך ליה קרא דוהיו לקריאת שמע דבהיותן יהו, דאי סלקא דעתך וכו'. ואם תאמר ומאי נפקא לן מינה אי בלשון הקודש נאמרה או בכל לשון, אי לשינון, בכל לשון ששינה וקורא יצא. ורש"י ז"ל פירש פרק ב' דמגלה דנפקא מינה לענין לקרות בספר תורה בבית הכנסת. והקשו עליו שקריאת ספר תורה לא מצינו שיהא מן התורה אלא תקנה היתה ממש ועזרא. ויש אומרים דרש"י ז"ל הכי קאמר לענין קדושה אם היא בקדושתה שתהא ראויה לקרות בה בבית הכנסת, אם תמצא לומר בלשון הקודש נאמרה - אם היא כתובה בלשון אחר משאר לשונות אינה קדושה לקרות בה בבית הכנסת וטעונה גניזה, ואי אמרינן בכל לשון נאמרה - [אפילו] אם כתובה בכל לשון היא קדושה כבלשון הקודש. ויש אומרים דנפקא מינה לאותן פרשיות שצריכות לקרות בלשון הקודש, כגון פרשת בכורים וידידי מעשר ופרשת משוח מלחמה ופרשת עגלה ערופה ומקרא חליצה וכל אותן ששנו בסוטה פרק ואלו נאמרין. ואף על גב דהתם איכא קראי דממעטינן מיניהו כל הני דאין נאמרין אלא בלשון הקדש, איכא למימר דאותן קראי דרשינן להו לדרשא אחרינא. אבל הראב"ד ז"ל כתב וזה לשונו, הא דדייקינן מרבנן על התורה אם נאמרה בכל לשון אם לא - לא על הכתיבה שכתב משה נאמרה, שהכל יודעים שלא נכתבה בספר אלא בלשון הקדש ולא נכתבו שאר לשונות אלא על האבנים שבגלגל כדכתיב באר

היטב, אלא על התלמוד שלמדו הקדוש ברוך הוא למשה ומשה למד אותה לישראל, לפי שהיו בהם גרים משאר לשונות [נסתפק לנו] אם היה מלמדה לכל אחד ואחד בלשונו וכן כל אחד ואחד יוצא ידי שינון בלשונו, או שמא לכולם שונה בלשון הקדש ואין אדם יוצא ידי והגית בו אלא בלשון הקדש.

הסבר הסוגיה

תנו רבנן: קריאת שמע ככתבה, דברי רבי. וחכמים אומרים: בכל לשון. [ברייתא יג.]

נחלקו התנאים לגבי שפת הקריאה של קריאת שמע, רבי סובר שחייבים לקרותה בלשון הקודש, וחכמים סוברים שניתן לקרותה בכל לשון. מסבירה הגמ' שהם נחלקו בדרשות הפסוקים. רבי דורש "והיו" - בהוייתן יהו", שהקריאה חייבת להיות תואמת את המקור בצורה מלאה, וחכמים דורשים "שמע" - בכל לשון שאתה שומע"1.

שאלה זו אינה נוגעת לקריאת שמע בלבד, ובמשנה במסכת סוטה [לב.] היא נידונה בהקשר רחב יותר. המשנה אומרת כי פרשת סוטה, וידי מעשר, קריאת שמע, תפילה, ברכת המזון, שבועת העדות ושבועת הפיקדון - נאמרים בכל לשון, ואילו מקרא ביכורים, חליצה, ברכות וקללות, ברכת כהנים, ברכת כהן גדול, פרשת המלך, פרשת עגלה ערופה ומשוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם - נאמרים בלשון הקודש בלבד.

שיטת רבי, שצריך לקרוא קריאת שמע בלשון הקודש בלבד, ברורה. לדעתו התורה ציוותה לקרוא פרשה בתורה, ורק הפרשה כהוייתה עונה לדרישה זו. את שיטת רבנן, שניתן לקרוא קריאת שמע בכל לשון שאתה שומע, ניתן להבין באחת משתי דרכים:

א. רבנן סוברים שגם קריאת תרגום מוגדרת כקריאת פרשה בתורה.

ב. התורה דורשת "שמיעה" שפירושה הבנה, וכדי שהקריאה תהיה מובנת, מותר לקרואה בכל שפה המובנת לקורא.

הנפקא מינה בין שתי ההבנות הללו ברורה. לפי ההבנה הראשונה ניתן לקרוא בכל שפה ואף בשפה שאינה מובנת לקורא, לפי ההבנה השנייה ניתן לקרוא רק בשפה המובנת לקורא. ניתן לדחות נפקא מינה זו ולטעון, שאף לפי הדרך הראשונה יוצאים ידי חובה בשפה מובנת בלבד. הגדרת הקריאה כתרגום מותנית בכך שקורא בשפה המובנת לו. לפי הסבר זה עולה נפקא מינה חדשה בין שתי ההבנות, לפי ההבנה הראשונה² הקורא בלשון הקודש יוצא ידי

¹ הגמ' מקשרת בין מחלוקת רבי ורבנן לבין השאלה אם תורה נתנה בלשון הקודש או בכל לשון. רש"י [מגילה יז: ד"ה בכל לשון] ורשב"א [יג. ד"ה לימא] מבינים ששאלה זו מתייחסת רק ללשון הקריאה של פרשות התורה, תוס' [ד"ה בלשון] ורב האי גאון [ברשב"א ד"ה לימא] סוברים ששאלה זו מתייחסת בראש ובראשונה ללשון נתינת התורה - אם ניתנה תורה רק בלשון הקודש או גם בשבעים לשון. הראב"ד [בריטב"א ד"ה לימא קסב] סובר ששאלה זו מתייחסת ללשון שבה לימדו הקב"ה את משה ומשה את בני ישראל. לדעתו למחלוקת זו נפקא מינה אם ניתן לקיים מצות לימוד תורה בלעז!

² הבחנה כזו קיימת בקריאת מגילה [מגילה יז:]. הקורא אשורית יוצא ידי חובתו אף שאינו מבינה, והקורא בלעז יוצא ידי חובתו רק אם מבינה. אך אין משם ראייה לענייננו, שכן שם יש שתי הלכות - הלכה של קריאה מספר והלכה של פרסום הנס. קיום ההלכה של קריאה מספר מתקיים באשורית בלבד, וההלכה של פרסום הנס מתקיימת רק בלשון המובנת לקורא. הפוסקים דנים אם ניתן לקרוא קריאת שמע בלשון הקודש

חובה אף שאינו מבינה (מה שאין כן בשפות אחרות), ולפי ההבנה השנייה אף הקורא בלשון הקודש יוצא ידי חובה רק אם מבינה.

ההבחנה בין קריאה בשפה מובנת לשפה שאינה מובנת מפורשת בתוס'. תוס' במסכת סוטה [לב. ד"ה קרית] מקשים מדוע המשנה המביאה את רשימת הדברים הנאמרים בכל לשון והנאמרים בלשון הקודש אינה מזכירה הלל, קידוש של שבת, ברכת הפירות וברכת המצוות. מתרצים התוס' שהמשנה מונה רק דברים שחובה לאומרם בלשון מובנת, והלל קידוש וברכות נאמרים גם בלשון שאינה מובנת לאומרם³. מהרמב"ם משמע שגם הוא מאמץ הבחנה זו, אך הוא משתמש בה לחלוקה בתוך הדינים המובאים במשנה. בהלכות ברכות [פ"א ה"ו] כותב הרמב"ם: "וכל הברכות כולן נאמרים בכל לשון", וכן בהלכות מעשר שני [פ"א ה"ה] כותב הרמב"ם: "וידוי זה נאמר בכל לשון". לעומת זאת בהלכות קריאת שמע [פ"ב ה"ז] כותב הרמב"ם: "קורא אדם את שמע בכל לשון שיהיה מבינה", וכן בהלכות סוטה [פ"ג ה"ז]: "ואחר כך משביעה הכהן בלשון שהיא מכרת". בהלכות קריאת שמע ובהלכות סוטה הרמב"ם מדגיש שצריך להבין את הלשון, ובהלכות ברכות ומעשר שני הרמב"ם אינו מציין זאת, ומשמע שניתן לקרוא אף בלשון שאינו מבינה⁴.

עולה מדברים אלו, שגם לשיטת התוס' וגם לשיטת הרמב"ם הקורא קריאת שמע בלעז יוצא ידי חובתו רק אם מבין לשון זו. לא ברור מדברי הראשונים אם הקורא בלשון הקודש יוצא ידי חובתו אף כשאינו מבינה.

המשנה במסכת סוטה [לב.] מונה את התפילה בין הדברים הנאמרים בכל לשון. מקשה הגמ' [שם לג.] כיצד ניתן לומר זאת, הרי רב יהודה אומר שאין לאדם לשאול צרכיו בלשון ארמית מפני שמלאכי השרת אינם מכירים לשון זה, ולפיכך אינם יכולים להיזקק לתפילתו. מתרצת הגמ' שיש חילוק בין ציבור לבין יחיד: ציבור יכול להתפלל בלשון שמלאכי השרת אינם מכירים, ויחיד צריך להתפלל בלשון שמלאכי השרת מכירים.

הרי"ף [ז.] מפרש שליחיד מותר להתפלל בלשון הקודש בלבד [הרמב"ם משמיט הלכה זו וצ"ע מדוע].

כשאינו מבינה, הפרי מגדים [סי' סב אשל אברהם אות א] מסתפק בדין זה, ורבי עקיבא איגר [ליקוט תשובות וחידושים סי' ב - מובא ברמב"ם פ"ב ה"א] סובר שניתן לקרוא. רבי עקיבא איגר מוכיח את דינו מסוגיית הגמ' [ג.], שאינה מעלה אפשרות שרבי המחייב לקרוא בלשון הקודש, דורש "שמע" לחיוב הבנת הלשון. ניתן לדחות את ראייתו, ולומר שלא ניתן לחייב להבין לשון הקודש, והמחייב קריאה בלשון זו סובר שניתן לקרוא ללא הבנה.

³ הסבר התוס' מתרץ שאלה בפשט הגמ' במסכת סוטה. הגמ' מביאה מקורות גם ללמד על הנאמרים בלשון הקודש וגם ללמד על הנאמרים בכל לשון. כפילות זו מיותרת וצריכה עיון. על פי הסבר התוס' הגמ' ברורה. הדין הבסיסי הוא שמותר לומר בכל לשון, אף שאיננה מובנת לאומר. צריך מקור לחייב אמירה בלשון הקודש, וצריך מקור לחייב אמירה בלשון מובנת. עיין בתוס' שאנץ [סוטה לב:] וברשב"א [בסוגייתו ד"ה לימא] הסבר אחר לקושייה זו.

⁴ הרמב"ם לומד הבחנה זו מהדרשות של חכמים. בקריאת שמע ובסוטה נאמר "בכל לשון שאתה שומע". בירידי מעשר וברכת המזון נאמר "בכל לשון שאתה אומר".

תלמידי רבינו יונה [ו. ד"ה גמ'] מקשים על מנהגם שנשים מתפללות בלעז למרות שהן מתפללות ביחידות. הם מביאים את הסברם של רבני צרפת שחילוק הגמ' בין ציבור לבין יחיד הוא בין תפילה קבועה שמתפללים בציבור לבין תפילה אישית שאדם מתפלל על צרכיו. גם הרא"ש [סי' ב] נזקק לשאלה זו, ומתריך שדברי הגמ' מתייחסים לארמית בלבד. ארמית מגונה בעיני המלאכים, ולכן אינם נזקקים לה, בשאר לשונות ניתן להתפלל בין ביחידות ובין בציבור.

סיכום

המשנה במסכת סוטה מונה דברים הנאמרים בלשון הקודש ומונה דברים הנאמרים בכל לשון, בין הדברים הנאמרים בכל לשון נמנות קריאת שמע ותפילה. התוס' והרמב"ם סוברים שקריאת שמע ותפילה נאמרות רק בלשונות המובנות לאומר. יש מקום להסתפק אם לדעתם ניתן לקרוא בלשון הקודש אף שאין מבינים אותה או רק כשמבינים אותה. הגמ' אומרת שלא ראוי ליחיד להתפלל בארמית מפני שאין מלאכי השרת נזקקים לשפה זו. הרי"ף מפרש שאין ליחיד להתפלל בכל הלועזות, והרא"ש אומר שאין ליחיד להתפלל בארמית בלבד. תלמידי רבינו יונה מאמצים את הבנת הרי"ף, אך לדעתם הדין נאמר בתפילה פרטית בלבד, ולא ביחיד המתפלל את תפילת הציבור.

הלכה

השו"ע [סי' סב סע' ב] פוסק שניתן לקרוא קריאת שמע בכל לשון. הוא אינו כותב: 'בכל לשון שאתה שומע', ומשמע שניתן לצאת בלעז אף שאינו מבינה [כך מדייק הפרי מגדים, אשל אברהם אות א]. המשנה ברורה [סק"ג] דוחה מסקנה זו, ופוסק שיוצאים בקריאה בלעז רק אם מבינים אותה. הוא פוסק שיוצאים בלשון הקודש אף שאין מבינים אותה, ומצוה מן המובחר לקרוא בלשון הקודש. כמו כן, הוא מוסיף שבימינו אף מצד הדין יש להיזהר לקרוא בלשון הקודש, כיוון שיש מילים שאין אנו יודעים לתרגמן כראוי. הביאור הלכה [ד"ה יכול] מחדש שמוותר לקרוא בלעז רק אם זו שפת המקום.⁵

השו"ע [סי' קא סע' ד] פוסק שמוותר להתפלל בכל לשון שרוצה, והוא פוסק כרי"ף שיחיד יתפלל בלשון הקודש בלבד. הוא מביא כיש אומרים את שיטת תלמידי רבינו יונה שניתן להתפלל תפילה קבועה לציבור בכל לשון, וכיש אומרים נוסף את שיטת הרא"ש שיחיד יכול להתפלל בכל לשון חוץ מלשון ארמית.

המגן אברהם [סק"ה] פוסק שמוטב להתפלל בלשון שמבין מלהתפלל בלשון הקודש, אך המשנה ברורה [סק"ג, וביאור הלכה ד"ה יכול] פוסק שעדיף להתפלל בלשון הקודש, אלא אם המתפלל ירא שמים ומתפלל בלעז כדי שיתפלל בכוונה.

⁵ הביאור הלכה מביא ראייה מהגמ' במסכת קידושין ו. הפוסקת שהאומר לאשה הרי את חרופתי ביהודה - מקודשת, מפני שביהודה קוראים לארוסה חרופה. ניתן לדחות את הראייה, שאין להשוות בין המונח "חרופה" שיש לו משמעויות שונות במקומות שונים לבין לעז שלמילים הנאמרות יש משמעות אחת בלבד. וכי יעלה על הדעת שהנמצא בישראל ואומר לאשה באנגלית "הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל" - שהיא אינה מקודשת?!